

Kitap Tanıtımı

“Türk Kelâmcıları” / Ramazan Altıntaş
Çizgi Kitabevi Yayınları: 769. İstanbul, Eylül 2017. 352 sayfa.
ISBN: 978-605-196-046-3. Yayıncı Sertifika no: 17536

Muhammet AYDIN*

Önemli düşünürlerin fikirlerinin ele alındığı bir çalışmanın tanıtımıyla karşınızdayız. Ramazan Altıntaş tecrübesi ve birikimiyle on ismi öne çıkan yönleriyle mercek altına alarak değerlendirmektedir. Kitapta sırasıyla Ebu Hanîfe, Mâturîdi, Mevlana, İbnü'l Hümmam, Fuzûli, Şerafeddin Yaltkaya, Zâhid Kevseri, Ömer Nasuhi Bilmen, Mehmed Vehbi ve Vahîdüddin Hân düşünceleriyle yer almaktadır. Türk Kelamcıları adıyla eser günümüzde oldukça dikkat çekmektedir. Hemen belirtelim ki “Türk” vurgusu kesinlikle milliyetçi/kavmi olmaktan uzak bütünüyle sosyolojik/antropolojik ve zihniyet bağlamında dile getirilmektedir. Nasıl ehli eser-ehli rey şeklinde zihniyet/metodoloji tasnifi yapılıyorsa burada yazarın isimlendirmesini Toynbee’den referansla kullanacak olursak *güney Müslümanlığı* değil de *kuzey Müslümanlığı*¹ tekabül ettiği söylenebilir.

Yazar ilk olarak kurucu isim *Ebu Hanîfe*’ye değinir. Ebu Hanife’nin kelam yöntemine temas edilirken hadis metodolojisine değinmektedir. Zira Altıntaş’a göre Müslüman tecrübeye geleneksel hadis metodolojisi bütünüyle isnad zincirindeki bireylerin kişisel güvenilirliği üzerine temellendirilmiştir. Ebu Hanîfe ise hadislerin metninin Kur’an’a arz edilmesi gerektiğini daha doğru bir yöntem olarak önerir ve kendisi de bunu bizzat uygular. Bunu örneklerle ifade ettikten sonra önemli tespitlerde bulunur: “O halde Kur’an hilafına Hz. Peygamber’den hadis nakleden herhangi bir kimseyi reddetmek, Hz. Peygamber’i reddetmek veya tezkib etmek demek değildir. Bilakis Hz. Peygamber adına bâtili reddeden kimseyi reddetmek demektir. İtham Hz. Peygamber’e değil, nakleden kimseye döner.” (Altıntaş, 2017: 41) Yazara göre Ebu Hanife’nin akıl-vahiy anlayışı, bugünün Müslüman zihniyeti açısından son derece önemlidir. Onun yüzyıllar ötesinden dini doğru anlama konusunda geliştirdiği akılcı yöntemi iyi kavranırsa, yüzyılımıza hitap eden çağrısı, yenileşmeci Müslüman zihniyette yankı bulacaktır.

Ardından Altıntaş, *Maturidi*’den bahseder. Maturidi’nin bilgiyi sistematik olarak ele alan ilk kelamcı olduğu bilinen bir gerçektir. Onun epistemik sisteminde akıl, nakille birlikte dini bilmenin temel araçlarından biridir. Aklın yardımı olmadan duyular ve haber gerçek bilgiyi sağlayamaz. Maturidi’nin özgün taraflarından birisi de yeni kavramlara/istilahlara ulaşmasıydı. Söz gelimi *akl-ı nazari* bunlardan birisidir. Zira Maturidi doğrudan akıl sözcüğünü değil de nazar sözcüğünü tercih etmektedir. Nazar, hem eşya üzerinde araştırma ve düşünceyi hem de akli kullanmayı ifade eder.

* Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi ABD, (maydin@gumushane.edu.tr) orcid.org/0000-0002-0099-9024.

¹ Bu tespitler tamamen bize aittir. Yazar, Toynbee’ye herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. Biz sadece eserin başlığından hareketle kendi öznel kanaatimizi belirtmek istedik.

Nitekim Maturidi bilginin kaynaklarını ele alırken, aklın bilgi üretme gücünü, analiz ve sentez yapma yeteneğini akl-ı nazari ifadesiyle kavramsallaştırmıştır. (Altıntaş, 2017: 101)

Eserin dikkat çeken simalardan birisi *Mevlana Celaleddin Rûmî*'dir. Kelami görüşleri ele alınırken yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve kültürel atmosferinin önemine dikkat çekilmektedir. Mevlana'dan tipik bir kelamcı metodolojisi refleksi beklenemeyeceğini hesaba katarak şunu söyleyebiliriz. Kimi Kelamcılar salt akla dayanmakla eleştirisinde haklıdır. Ancak Mevlana'nın teklifinin kelam çevrelerini ikna edeceğini söylemek fazla iyimserlik olacaktır. Şöyle ki Rumi'ye göre Razi'nin felsefleşmiş kelam metoduyla hakikatin bilgisine ulaşmak mümkün değildir. Buna mukabil Rumi'nin önerisi ve kurtuluş, bir maneviyat önderine intisaptan geçmektedir. O sufilerin yolunun Nuh'un gemisi gibi olduğunu ve bu sebeple bu gemiye binmeden kurtuluşun gerçekleşmeyeceğini belirtir. (Altıntaş, 2017: 158)

İbnü'l Hümmam'ın hoşgörüsünü ele aldığı yazısında çarpıcı tespitlere yer verilmektedir. Mezhep taasubuna mesafeli olduğu anlaşılan İbnü'l Hümmam'ın mezheplerden ictibas hakkındaki düşüncelerini kendisinden takip edelim: “Bir kimsenin her meselede kendisine kolay gelen, ayrı ayrı müctehidlerin sözlerini almasında mahzur yoktur. Ben bir kimsenin her mezhepten veya her müctehidden kolay olan meseleleri almasına engel, ne akli ve ne de nakli bir delil göremiyorum. Bir insanın herhangi müctehidin ictihadından, kendisi için kolay olanı almasında ve o müctehide uymasında bir mani de yoktur. Kaldı ki Hz. Peygamber de ümmeti için kolaylaştırılan şeyleri severdi.” (Altıntaş, 2017: 176)

Fuzûli'nin kelama ilişkin eseri olan *Matlau'l-İ'tikad*'ında bilgiyi elde etmek isteyenler üç kısma ayrılırlar: Akılcılar, nakilciler ve Riyazet/keşif ehli. Fuzuli ehli keşfi de kendi içinde ikiye ayırır: İşrakiler ve sofiler. Bu aydınlanma nazariyesi, Allah'ın nurunun sofinin kalbine yansmasıyla hakikat bilgisinin açığa çıkması şeklinde tanımlanır. Fuzuli bilgi kaynağı olarak riyazet yolunu seçen kimselere inkişafiler adını verir. İnkişafilerden kafir olanlar işraki; Müslüman olanlar ise sofi adını alır. Altıntaş'a göre müellifin ilhama dayalı bilgide suje konumunda bulunan insanın işraki olanını kafir; sofi olanını mümin saymak oldukça düşündürücüdür.

M. Şerafeddin Yaltkaya “sosyal kelam projesi” ile konu edilmektedir. Yaltkaya artık gelinen noktada Kelam'ın mevcut konuları tarih dışılığı temsil etmede ve bugünü anlamaya yeterli bir birikimi sunamamaktadır. Bundan ötürü Kelam'ın hem yöntem hem de muhtevada yenilenmeye ihtiyacı vardır. Yaltkaya eleştirinin yanında teklifler de sunmaktadır. Mesela Allah'ı bilmede yöntem konusunda, isbatı vacip delilleri yerine *sezgiyi* önermektedir. Yaltkaya'nın H. Bergson'un sezgiciliğinden etkilendiği açıktır. “Allah'ın kutsal varlığını insan kavrayamadığı halde, insan vicdanı her zaman O'nu hissetmektedir.” sözüyle, “Allah bilinmezlik içinde bilinendir.” sözleri bu düşünceyi destekler mahiyettedir. Altıntaş, Yaltkaya'nın “İctimai İlmî Kelam” adını verdiği projesini sistematik bir yapıdan uzak olmakla tenkid ederken, ilmi kelamda bir yenilenmeye dikkat çekmesini anlamlı ve değerli bulmaktadır.

M. Zahid Kevseri'nin Cüveyni'nin eseri üzerine yazdığı ta'likinde ise Kevseri yer yer tenkidde bulunsa da bazı noktalarda değerli katkılarda bulunmuştur. Diğer yandan Kevseri'nin dili ve metodolojisine yönelik şu değerlendirmesi önemlidir: “O itikat ve amelde Ehli sünnet inancına sahip olmasına rağmen, yerine göre hasım dediği Mutezile hakkında bile adalet ve hakkaniyetten yana tavır ortaya koyar. Bunun örneklerini özellikle insan hürriyeti konusunda mütekaddimin Mutezile savunusunda görmekteyiz. Kevseri genellemeci yaklaşımlardan kaçınır. Tam bir ilim adamı tavrıyla etik kuralları gözetir ve konulara nesnel açıdan yaklaşır.” (Altıntaş, 2017: 265) *Ömer Nasuhi Bilmen* de yenilenme konusunda duyarlı isimlerden birisidir. Yaklaşık XIX. Yüzyılla birlikte başlatılan yeni ilmi kelam dönemini adlandırmada *hikmeti İslamiyye* tabirini benimsemesi manidardır. Bu tabir kelamın felsefe ile imtizac ettirilmesinin bir işaretidir. Onun ifadesiyle hikmeti İslamiyyede, değişkenler ve sabiteler vardır. Sabiteler bellidir ve değişime kapalıdır. Ancak değişkenlere gelince mütekellimler bazı konuların izahında farklı yöntemler kullanmışlardır. İlmî ve siyasi kişiliği ile bilinen *Konyalı Mehmet Vehbi*, Akaid-i Hayriyye adlı eserini Hanefi-Maturidi geleneğe göre telif

etmiştir. Eserinde Ehli Sünnet zihniyetine bağlılığını sürdürmüştür. Yazara göre Vehbi, siyasi alanda da Ehli Sünnetin uzlaşmacı çizgisini devam ettirmiştir.

Eserin son temas ettiği düşünür *Vahîdüddin Hân*'dır. Altıntaş anlaşıldığı kadarıyla ilmi Kelam'da yenilenmeye dair görüşlere ilgi duymaktadır. Nitekim Vahîdüddin Hân da bu isimlerden birisidir. Vahîdüddin Han, doğduğu ve yetiştiği coğrafya olan Hint alt kıtasındaki yenilenmeci geleneğin devamı sayılabilir. Seyyid Ahmed Han, Şibli Numani, Muhammed İkbâl ve Fazlur Rahman bunlardan bir kaçıdır. Vahîdüddin Han ortaçağ Kelamını eleştirel olarak ele alırken Modern çağın İslam'a meydan okumasından söz etmektedir. Modern çağ ayrıca yeni bir fenomeni daha gündemimize taşımıştır: 'Siyasi Kelam hareketleri'. İslam dünyası Batılı güçler tarafından işgal edilince bu işgale haklı olarak cevap verilirken ilk kez siyasi Kelam hareketlerinin ortaya çıktığı tespitinde bulunur. Bunlar 1. Direniş/özgürlük hareketleri 2. Geleneksel hareketler 3. İhya hareketleri ve 4. Islahatçı hareketlerdir. Düşünürümüze göre siyasi Kelam girişimleri II. dünya savaşının sona ermesiyle gelişimini tamamlayarak son bulmuştur. Bu girişimlerin başarısız olmasının nedeni, basiretten yoksun düşünce tarzlarında ve programlarındaki yanlışlarında gizlidir. Üstelik bu hareketler dine salt siyasal bir sistem olarak bakmışlardır. Vahîdüddin Han yeni ilmi Kelam'a duyulan ihtiyaçtan söz ederken sistematik bir tarzda önerilerini sıralamaktadır. 1. Yapılması gereken ilk şey, Kur'an esaslarından yola çıkarak yeni bir Kelami bilgi sistemi ortaya koymak gerekir. Bununla istidlali yani tündengelim nazariyesini kastetmektedir. Buna o kadar güven duyar ki ona göre çağdaş bilimsel teori Kur'an'daki bilgi teorisi ile uyum göstermektedir. 2. Kur'an'daki kıssalardan yola çıkarak tarih ilminin tedvin edilmesi. 3. Bizlerden istenen üçüncü çalışma yeni bilimsel keşiflerden yararlanarak âfaki ayetlerin tedvin edilmesi. 4. Kur'an'ın kullandığı istidlal yönteminin unsurlarından biri de 'kendi nefislerinde' diye anlatılan unsurdur ki, insanın biyolojik ve ruhi yapısında gizli olan Allah'ın varlığına ve birliğine dair delillerdir. 5. Sosyal bilimler alanı var ki Hukuk, siyaset ve ekonomi gibi diğer bilim dalları. 6. Kelamın en büyük amaçlarından birisi de ikna yöntemini kullanmaktır. Ancak bunu kadim üslubu ile değil, bu çağın diliyle sunmak gerekir. (Altıntaş, 2017: 323-328)

Sonuç olarak Ramazan Altıntaş'ın bu çalışması hem İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinde seçmeli olarak okutulan *Türk Kelamcıları* dersini alan öğrenciler için hem de genel okur kitlesi açısından önemli bir eserdir. Zira eserin ele aldığı bazı isimler yalnız Kelam ilmi itibariyle değil, İslam düşüncesinin kurucu isimleri olmaları hasebiyle oldukça değerli isimlerdir. Özellikle son dönemde Hanefi-Maturidi zihniyeti üzerinde çalışmaların hız kazandığı da dikkate alınırsa, Altıntaş Hocanın yer verdiği şahsiyetler, her okurun yakından tanımak isteyeceği düşünürler olarak dikkat çekmektedir. Dile getirdiğimiz bu özelliklerinden ötürü bu kitap fikir, düşünce ve entelektüel hayatımıza katkı sağlayacak bir eser görünümündedir.